

רעיון לסדר וירא

הויכוח הגדול בין אברהם והקב"ה

אחרי הויכוח העילאי, אנו קוראים, "וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב אל מקומו" (בר' יח-לג).

והנה מצינו הרבה קשים בפרשה נפלאה זו.

א', שכשמעיינים היטב נראה בעליל שהיו לאברהם שתי טענות נפרדות, האחת, שעל הקב"ה להציל את הרשעים בזכות מספר מיוחד של צדיקים. והב', שלגבי הצדיקים בעצמם אין להרגם בגלל אשמת הרשעים ולא להתחשב במספר הצדיקים. הראשונה נמצאת בפס' כד: "אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה". והשנייה, בפס' כג וכה: "ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע", ו"חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט". וכן פירש רש"י לפס' כה: "חלילה לך -- וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים, למה תמית את הצדיקים". והבעיה היא, שכל שאר הדו-שיח מתמקד אך ורק על טיעונו הראשון, דהיינו הצלת הרשעים בזכות הצדיקים, וכל המשא ומתן הוא על המספר הדרוש של צדיקים, ואחרי התשובה הסופית של ה', "לא אשחית בעבור העשדה", אין זכר לטיעונו השני, כלומר, הצלת הצדיקים בזכות עצמם. ומדוע לא המשיך אברהם בדרישתו לצדק ומשפט לגבי הצדיקים בזכות עצמם? האם לא עשה כן הקב"ה בימי נח?

וב': מה בא להשמיענו הכתוב בשלש המלים בסוף הסיפור: "ואברהם שב למקומו"? מה איכפת לקורא הגיאוגרפיה המדויקת של הויכוח? ואדרבה, מיד לפני התחלת הויכוח אנו קוראים "ואברהם עודנו עומד לפני ה'", ואם אמנם אברהם לא זז ממקומו, איך שייך לומר שהוא "שב אל מקומו"?

וג', כדאי להשוות את הפסוק האחרון של פרשתנו עם פסוק דומה בפרשת לך-לך, אחרי התגלותו של ה' לאברהם על דבר המילה: "ויכל לדבר אתו ויעל אלקים מעל אברהם" (יז-כב). כאן אין זכר על מה שעשה אברהם אחרי ההתגלות, רק שאחרי דבר ה' לאברהם, ה' "עלה" מעליו, דהיינו שרוח ה' הסתלק ממנו, סימן לסוף ההתגלות. ואילו בפרשתנו-אנו, יש תזוזה גם מה' גם מאברהם -- ה' הלך, ואברהם שב אל מקומו. יש כאן רגש של התפרדות בכוונה, בריחה אקטיבית, כאילו ה' רוצה דוקא שהויכוח יישאר ללא גמר ולפיכך ממחר להפסיק את השיחה, הפסק חשוב שאינו אומר אלא דרשני.

ונראה, שאמנם כן הוא. הבעיה הראשונה, כלומר מספר הצדיקים שיכול להגן גם על הרשעים, נגמרה בכי-טוב. הקב"ה יציל את כל העיר הרשעה אם ימצאון לפחות "מנין" של צדיקים. יותר מזה אין לאברהם לבקש מה', שהלא כל מעשה ה' להציל רשע בזכות צדיק הוא ענין של חסד ורחמים, ויש גבול עד כמה יכול בשר ודם לדרוש מאת ה' שיעבור על מדותיו ויפעיל רחמיו לאלה שלא מגיע להם רחמים על-פי הצדק והיושר. ודוק: בכל הסיפור אין אברהם מזכיר משפט וצדק בנוגע לטיעון זה, כי מן הדין אין לתהות ולמחות על דין מות שנגזר על סדום.

אבל לטענה השנייה, שעל ה' להציל את הצדיקים ואפילו צדיק יחיד בזכות צדקתו-הוא -- אין מסקנא כלל. אברהם כאן דוקא מתאזר בטענת המשפט והצדק:

"חלילה לך... חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט". אברהם אינו חוסך דבריו לכבוד השכינה, כביכול, ותובע מאת שופט כל הארץ שיעשה משפט -- טענה מוסרית שלא היתה בפיו כשבא לבקש על הצלת הרשעים בזכות הצדיקים.

ומה היא תגובתו של ה' לטיעון מוסרי זה? -- אין שום תשובה, רק סילוק השכינה! ה' כאילו ממחר לגמור את הדו-שיח, והרושם הוא שאמנם על-פי אמת-המדה של המשפט צודק אברהם, רק שאין ברצונו של בורא העולם לגלות את דרכו אפילו לאברהם "אוהבו", וכאילו מתנער מן השיחה אתו כדי שאברהם לא ידחק אותו בטענותיו הצודקות.

ואברהם? האם הוא נכנע? האם הוא השתכנע? לא ולא! "ואברהם שב למקומו" -- אבי האומה מתעקש ועומד על דעתו הראשונה: מיתת הצדיק בגלל הרשע היא עיוות המשפט והצדק. אברהם שב למקומו השכלי, איננו זו מדרישתו למשפט וצדק מאת הבורא. * איזו "חוצפא דקדושה"!

בסופו של דבר: הבעיה הכאובה תלויה ועומדת בין שמים וארץ, בין הא-ל שיש לו חישובים משלו שהם מעבר לצדק ומשפט כפי הבנת בני תמותה, לבין אברהם, גיבור הצדק והמשפט. הרבה גלגולים עברה שיחה ללא-מסקנא זו, תקופה אחרי תקופה, מדור לדור ועד לדורנו-אנו, ודרכי ההשגחה עוד נסתרים ממנו -- אך אברהם לא ישתוק ואישיותו המזהירה עוד מהדהדת בתודעתנו, אותה תודעה שנטע בקרבנו יוצר האדם, בעל המשפט והרחמים, הדין והחסד, כאחד.

המסר הוא כפול: מחד, "אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים" כדברי רבי ינאי באבות (ד-יט). אין בכח תפיסתו המוגבלת והמצומצמת של בשר ודם לדעת את כל דרכי הבורא ולפתור כל חידת ההווי'. עלינו רק להאמין שיש תבונה שמעבר לשכלנו, ולפי הבנה שמימית זו אמנם שולט בעולם משפט וצדק. ומאידך -- למרות אמונה איתנה זו, אל לנו להשתיק קול תודעתנו המוסרית, אל לנו להכנע לכל תופעה שהיא לפי השגתנו האנושית הדלה עוול ועוות הדין:

"ואברהם שב למקומו"

* ועי' בפירושו של בעל "צרור ומור" לפרשתנו, שקצת משמע כפירושנו על פסוק זה, אם כי בדוחק.